

Een (K.)N.N.V.-affiche van 1910 in het Rijksmuseum en een beschouwing over de toenmalige N.N.V.

In de eerste maanden van 1970 was er in het Rijksmuseum een kleine tentoonstelling van grafiek in de z.g. Jugendstil, ook wel Art Nouveau of Nieuwe Kunst genoemd. Tot mijn grote verrassing zag ik daar ook hangen het hierbij afgebeelde propagandabiljet voor een biologische tentoonstelling, in 1910 te Den Haag georganiseerd door de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging en het Kon. Zoologisch-Botanisch Genootschap.

'Natura' is uiteraard niet het orgaan, om op die kunstrichting zelf, die zich vooral tussen 1890 en 1910 manifesteerde, diep in te gaan. In het kort wil ik er slechts van zeggen, dat omstreeks de eeuwwisseling een reactie ontstond op de voorafgaande periode van allerlei namaakstijlen, zowel in de bouwkunde als in het interieur. Jongere kunstenaars begonnen te streven naar eenvoudige, logische vormen, die soms - b.v. in de meubelkunst - wel eens wat erg 'nuchter' uitvielen. Oudere KNNV-leden zullen zich dergelijke, toen moderne interieurs nog wel herinneren.

Merkwaardigerwijze treedt bij deze Nieuwe Kunst ook een sterk golvende lijn op, vooral in de versieringskunst, waardoor men spottend van 'vermicellistijl' sprak. Een andere spotnaam, 'slaoliestijl', werd ontleend aan een affiche van Jan Toorop voor Delftse slaolie, waarop die golvende lijn wel heel duidelijk naar voren kwam.

Wat mij als natuurhistoricus op de expositie bijzonder boeide, was de grote belangstelling en affiniteit, welke die jonge kunstenaars kennelijk hadden voor dieren- en plantenmotieven. Ook dit mogen we zonder twijfel zien als het streven naar 'natuurlijke' vormen.

Werk van illustrators dezer albums als Ed-

zard Koning en Wenckebach hing ook op de tentoonstelling in het Rijksmuseum.

Doordat het bovenste deel van het affiche wat donker van kleur is, komt het op de zwartwitte foto lang niet zo fraai uit als het in werkelijkheid is. Als specimen van de Nieuwe Kunst wordt hier derhalve nog een kalenderblad voor september 1899 van T. J. Nieuwenhuis (1866-1951) afgebeeld, waarin alle elementen van de Jugendstil wel zeer duidelijk spreken: de vermicelli-lijn, de neiging tot stilering én het gebruik van motieven uit de natuur. Met het laatste werd ook wel eens wat overdreven, zoals in een behangselontwerp van C. A. Lion Cachet, geïnspireerd op de grillige lijnen van een doorsneden rode kool!

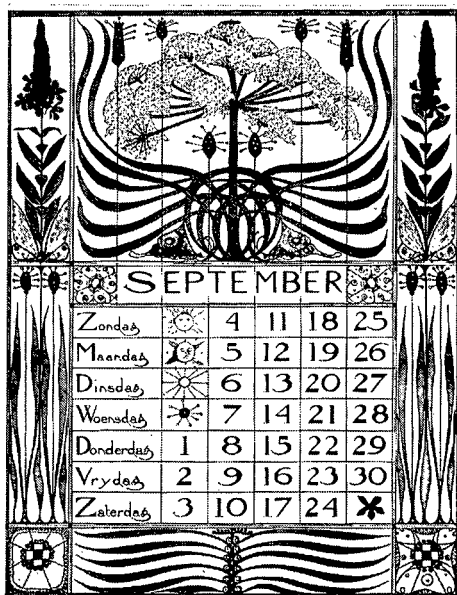

Foto: Rijksmuseum, Amsterdam

Foto: Rijksmuseum, Amsterdam

Om nu op het NNV-affiche terug te komen, dit is gemaakt door Theodoor van Hoytema (1863-1917), destijds een bekend illustrator, o.a. van de sprookjes van Andersen (Het lelijke jonge eendje) en van werk van zijn vrouw (Uilengeluk). Ook het affiche voor de biologische tentoonstelling is een prachtig staaltje van zijn kunnen op dit gebied. Boven de tekst zien we een fijn gekleurde 'plaat', waarop moeiteloos witte dovenetel, hondsdrif, rode klaver, dophei, een paardestaartsoort en diverse insecten herkenbaar zijn. De grote schermbloem in het midden geeft het geheel een stilerend, evenwichtig effect. Onwillekeurig dacht ik aan diverse plaatjes uit de Verkade-albums. Vooral bij de vroegste daarvan is de invloed van de Nieuwe Kunst duidelijk te bespeuren, met name in de bandtekening en de zwart-witte vignetten. Trouwens, er is natuurlijk verband tussen deze kunstrichting en het optreden van Heimans en Thijsse, want het valt allemaal in dezelfde tijd en manifesteert slechts de eenheid van een cultuurperiode in haar diverse verschijnselen. Vanzelfsprekend kwam de wens bij mij op, van die NNV-tentoonstelling wat meer te weten, wat mij met hulp van Mevrouw Kuling-Koenraads, secretaresse van de afd. den Haag, aardig gelukt is, vooral daar zij mij wees op het Gemeentearchief, waaraan ons Haagse lid F. Ch. L. Raadsveld als hoofdamtenaar verbonden is. Hierdoor had ik gelegenheid, aldaar van diverse door hem reeds bijeen gezochte stukken kennis te nemen. Zoals uit het affiche blijkt, vond de tentoonstelling plaats in de Haagse Dierentuin, t.w. in het grote gebouw op het terrein hiervan, in de 2de helft van de 19de eeuw in 'marokkaanse stijl' opgetrokken en pas enkele jaren geleden afgebroken. De expositie kwam tot stand door samenwerking van de (landelijke) N.N.V. en het Kon. Zoölogisch-Botanisch Genootschap; onder het laatste ressorteerde de Dierentuin annex gebouwen. In 1905 was in Amsterdam een soortgelijk evenement geweest en dat smaakte kennelijk naar meer.

Er waren ruim 100 inzendingen, die vrijwel alle takken der biologie bestreken en in de hierna te noemen Gids uitvoerig werden toegelicht. Ik noem er slechts enkele van: Planten door Dr. M. Greshoff in 1908 op Spitsbergen verzameld (Greshoff was toen juist overleden en had aan de NNV een voor die tijd aanzienlijk bedrag gelegateerd, thans nog bestaand als het Greshoff-fonds); J. B. Bernink (de man van 'Natura Docet'): Planten van de natte heide; J. H. van Burkom (toen nog niet gepromoveerd; in latere jaren zou hij de NNV jarenlang als algemeen voorzitter dienen): Eetbare vogelnesten; Prof. Dr. M. W. Beijerinck: Collectie galvormingen; Tuinbouwschool Boskoop: Vermenigvuldigingswijzen van planten; Mej. Cath. Cool, tevens een verdienstelijk mycologe, die eveneens een som gelds aan de NNV vermaakte, zodat haar naam in het Cath. Coolfonds nog altijd voorleeft: Collectie bladmossen. Verder de afd. Amsterdam met een moeras, P. A. Haaxman jr.: drie microscopen vervaardigd door van Leeuwenhoek; H. Heukels: de aigrette als hoedentooi (d.w.z. een protest hiertegen!); de fa. Matthes: bijenteelt; een inzending van 'Natuurmonumenten' (opgericht in 1905); diverse collecties alpenplanten enz.

Tevens waren er nog al wat inzendingen met betrekking tot onze 'koloniën en bezittingen', want we leefden toen nog volledig in dat tijdvak en vooral in het Haagse woonden veel oud-bestuursambtenaren en -planters, die onder de palmen op biologisch gebied iets hadden verzameld, al klaagt in een voordracht tijdens de tentoonstelling Dr. Pulle, dat de grote wetenschappelijke onderzoekers van Nederlands-Indië goeddeels buitenlanders zijn geweest.

Dit alles vond ik in de Gids voor bezoekers, 260 oktavobladzijden dik. Prijs 25 cts! Maar men moet die prijs natuurlijk plaatsen in het kader van de tijd; in kranten van 1910 zag ik advertenties voor nette dagdienstbodes, die f 100,— à f 125,— per jaar konden verdienen. Al hadden deze meisjes dan de kost erbij, per week

beurden ze toch niet meer dan een rijksdaalder in contanten en daar de toegang tot de expositie op de goedkoopste dagen 25 cts bedroeg, was dat dus al een tiende van een weekloon. Loopjongens gingen eveneens met 2 à 3 gulden per week naar huis en de lonen van de volwassen arbeiders met vaak nog grote gezinnen waren overeenkomstig laag. We mogen ons dan ook geenszins voorstellen, dat er veel bezoekers kwamen uit wat men toen de 'werkende stand' noemde; noch materieel noch geestelijk waren de leden hiervan - enkele uitzonderingen wellicht daargelaten - aan dergelijke dingen toe. De kleine burgerij, vnl. bestaand uit neringdoenden, had eveneens weinig ontwikkeling en vrije tijd. Of dacht U soms, dat een toch min of meer gezeten bakkerspatroon als mijn grootvader, die met zijn knechts zes nachten per week voor het verse kadetje van 7 uur 's morgens zorgde, gelegenheid en lust had om aan natuurstudie te doen? Veeleer moeten we het zo zien, dat de toenmalige NNV goeddeels bestond uit en zich richtte op die groep van ons volk, welke - sociologisch beschouwd - de 'nieuwe middenstand' vormde, het juist in de 2de helft van de 19de eeuw zo sterk toegenomen en nog toenemende aantal 'hoofdarbeiders', w.o. ambtenaren, onderwijsmensen en de in het zich ontwikkelend bedrijfsleven werkzame administratieve en technische functionarissen. Daarnaast of liever daarboven stond nog het oude 'patriciaat', al was het sedert Thorbecke opgetreden democratiseringsproces der samenleving reeds voortgeschreden en was er zeker meer dan voorheen tussen beide groepen contact en samenwerking. Als typisch voorbeeld noem ik: enerzijds Mr. P. G. van Tienhoven, telg van een regentengeslacht van wie nog de uitspraak bekend is, dat hij vaak met één telefoontje meer kon bereiken dan alle toenmalige leden van Natuurmonumenten samen, en anderzijds de zoon van een beroepssergeant, de onderwijzer Jac. P. Thijssen, eendrachtig strijdend voor het behoud van het Naardermeer.

Men komt in de stukken over de tentoon-

stelling vele 'natuurhistorisch beroemde namen' tegen. Natuurlijk was er wel een Erecomité, met Prins Hendrik aan de top en allerlei hoogwaardigheidsbekleders daar onder, doch de werkers vinden we in de Algemene commissie en de Regelingscommissie; behalve de bij de inzendingen al genoemd zag ik de namen van H. R. Hoogenraad, Dr. J. M. Geerts, E. Heimans, Dr. H. W. Heinsius, Dr. J. Th. Oudemans en Dr. H. C. Redeke. Tijdens de tweede Algemene vergadering der NNV, ter gelegenheid van de expositie in den Haag gehouden, spraken de beroemde Prof. Hugo de Vries over Duinflora en Dr. A. A. Pulle over de Flora van de Nederlandse koloniën en bezittingen, hetgeen gevolgd werd door een 'kinematograafvoorstelling van natuurhistorische films', voor die tijd natuurlijk iets heel bijzonders. Ook waren er tijdens de tentoonstellingsdagen avondbijeenkomsten met voordrachten. Alle voordrachten zijn nadien door de NNV uitgegeven; de heer H. C. Kleijn, bestuurslid van de afd. den Haag, zond mij dit vermoedelijk zeldzame boekje ter inzage.

De toeloop tot de tentoonstelling is voor die tijd beslist groot geweest. In het jaarverslag van het Kon. Zoöl.-Botanisch Genootschap worden 7.348 betalende bezoekers genoemd. Zij konden als herinnering een - in het Haagse archief aanwezig - mapje prentbriefkaarten kopen, die een goed beeld van diverse stands geven. Ook waren er speciale sluitzegels verkrijgbaar.

Tenslotte nog iets over de NNV in die jaren, waarvan ik gemakkelijk een beeld kan geven aan de hand van een propaganda-artikel van Dr. H. W. Heinsius in de tentoonstellingsgids. De toen negenjarige NNV telde 17 afdelingen met ca. 1700 leden. Vier afdelingen, Amsterdam, Arnhem, den Haag en Utrecht kwamen boven de 100 leden. Natura, met 16 nummers per jaar, bestond sinds 1906 als zelfstandig orgaan; voordien was het met de 'Levende Natuur' verbonden. De landelijke NNV bezat z.g. 'wanderverzamelingen', (een lelijk germanisme voor reizende collecties) ten behoeve van de afdelingen, o.a.

een mimicry-verzameling, een doos met vraatstukken (beschadigingen door insecten), een vogel-, eieren- en nestencollectie. Ook waren er lantaarnplaatjes, natuurlijk zwart-wit, aangekocht en beschikte men over foto's van 'natuurvoorwerpen'. Rust van dit alles nog ergens iets in de archieven? Het krijgt langzamerhand historische en antiquarische waarde! Niet zonder trots wijst Heinsius ook op het werk, door de NNV via Heukels verricht voor de uniformisering der Nederlandse plantennamen (zie hierover mijn artikel in *Natura* van juni 1969). Kaarten met namen van deskundigen die hulp bij determinaties wilden verlenen, stonden ter beschikking der leden, en nieuwelingen kregen zelfs een NNV-lied, vervaardigd door J. Bakker. Ook had de NNV gunstige spoortarieven voor excursiegroepen weten te verkrijgen. Staat U mét mij niet verstoeld over de bewonderenswaardige aktiviteit der nog zo jonge NNV? Zeker, men had de tijd vermoedelijk mee, maar onwillekeurig dringt zich toch de vraag op: hebben wij met deze erfenis voldoende gewoekerd? Ons ledenaantal heeft zich sindsdien verdrievoudigd, het aantal afdelingen haalt het drievoud van toen nog niet. Onze bevolking is nu ca. tweemaal zo groot als in 1910, dus relatief gezien boekten we vooruitgang. Maar is die voldoende geweest? We mogen toch niet vergeten, dat sinds 1910 een groot deel van ons volk, tot 1900 nauwelijks in tel, mondig en veel welvarender is geworden. Ik sluit daarbij mijn ogen niet voor

het feit, dat er talrijke andere mogelijkheden tot behoorlijke ontspanning zijn gekomen en vele niet-KNNV-ers hun vrije tijd ook op verantwoorde wijze besteden. Maar érgens aarzel ik toch, vooral als ik denk aan de woorden, die Heukels in 1910 bij de opening der tentoonstelling sprak: 'zonder twijfel zal dan ook een volgend geslacht veel meer van de natuur weten te genieten en het volk zal door het omgaan met moeder natuur veredeld worden. Die omgang is toch in staat, het geestelijk niveau van de mens te verheffen, is in staat het leven meer waardevol te maken voor iedereen, daar het daaraan verbonden genot niet van het al of niet bezitten van geld afhankelijk is'. Was dat nog 19-eeuws-cultuuroptimisme? Over geld beschikken we tegenwoordig feitelijk allemaal, maar hoe is het met de veredeling gelopen?

Pessimisme dus? Toch ook weer: neen! De KNNV doet voor een bepaald deel van ons volk nog altijd nuttig werk en onze invloed reikte en reikt zeker verder dan het relatief kleine aantal leden. Op onze reeks Wetenschappelijke Mededelingen en diverse bibliotheek-uitgaven mogen wij nú met enige trots wijzen, *Natura* verricht voor en na haar voorlichtende taak, reizen en kampen bieden de mogelijkheid tot een heel eigen vakantiebesteding, het werk in vele afdelingen bloeit. Er zit de laatste jaren groei in de KNNV, die we moeten zien te bestendigen!

Nachtegalen en brandnetels

Naar aanleiding van het artikel van C. Sipkes in *Natura* van oktober 1970 deelt Dr. Ir. E. C. M. Roderkerk, directeur van het Nat. Park de Kennemerduinen mede, in dit natuurgebied de ervaring te hebben opgedaan dat er een nauw verband is tussen nachtegalen en brandnetels.

Hij is ervan overtuigd dat de achteruitgang van de nachtegaal elders in belangrijke mate is te wijten aan de onkruidbestrijding, welke zeer vaak speciaal gericht is op het vernietigen van brandnetels.

Instructief Plantenweekend in Twente vrijdag 30 april - zondag 2 mei

Noteert U dit vast.

Nadere berichten volgen in het maartnummer.